

OPINIÓ

Problemes i problemàtiques en el camp disciplinari de l'Educació Física

▪ ÓSCAR MINKÉVICH

Professor d'Educació Física. Filòsof.
 Màster en Metodologia de la Recerca Científica.
 Docent de Mestratge en Ciències de l'Activitat i l'Esport (Universitat CAECE).
 Docent de la Llicenciatura en Activitat Física i Esport Facultat Regional San Francisco-UTN.
 Cap del Departament de Recerca (Institut d'Educació Física Federico W. Dickens).
 Coordinador de Mòduls –Seminaris de Recerca– Institut Dr. Dalmacio Vélez Sársfield

Resum

La relació i distinció teòriques entre problemes i problemàtiques –així com la constitució sociohistòrica d'aquestes últimes–, l'àmbit inherent al camp de problemes i les problemàtiques, igual com el coneixement d'alguns problemes, són una tasca inexcusable en la conformació de qualsevol camp disciplinari en general, i de l'Educació Física en particular, per poder brindar una resposta pertinent al tractament contextualitzat d'aquells. I si els problemes que s'han d'abordar no són encarats com a problemàtiques, és altament factible que això afecti no solament el progrés intradisciplinari, en detriment de la solidesa en la seva fonamentació i justificació, sinó que funcionaran la majoria de les vegades com a barreres a la formació dels futurs formadors per integrar reflexivament els diferents continguts en la construcció del saber i el coneixement disciplinari d'aquesta.

Del problema a la problemàtica

Un problema se'ns presenta de vegades com una barrera que hem d'esquivar,

com una preocupació latent que encara no té solució. Altres, com un desafiament, una cosa que s'entrevessa en el nostre camí i que ens "sol·licita" que li donem una resposta. Aquesta pot consistir des d'enfrontar-lo per tal d'aclarir-lo, o abordar-lo i donar-hi solució –com sovint desitgem que succeeixi–, eliminar-lo o –finalment– deixar-lo per a una millor ocasió, perquè avaluem que no comptem amb els mitjans necessaris per resoldre'l o donar-hi qualsevol altra sortida possible.

Diàriament, cada un de nosaltres, com a subjectes històricament condicionats i subjectats a diferents pràctiques socials, enfrontem, des de la nostra perspectiva, problemes dissemblants, tant si ens trobem sols com en companyia d'altres subjectes proveïts –ahora– amb altres perspectives. Però, qualsevol que en sigui el cas, els problemes esmentats tenen una peculiaritat: comparteixen un sòl o substrat comú, preponderantment imprecís, si són abordats des d'una òptica aliena a tot tractament disciplinari, independent de tot contacte amb àrees de sabers i/o coneixements específics. Podríem dir que són problemes, i prou.

Ara, si l'òptica és la de situar-nos com a subjectes de l'episteme –és a dir, com a subjectes pertanyents a un camp disciplinari sociohistòric determinat on sostenim la creença d'algunes qüestions que valen també per a tot altre subjecte al qual li siguin accessibles les mateixes raons que ens són accessibles i no unes altres (L. Villoro, 1996)– i considerem el problema o els problemes no en forma aïllada, sinó dintre d'una comunitat de l'episteme també sociohistòricament determinada en la qual en la tematització d'aquestes qüestions es comparteixen un seguit de normes i codis en pro de fer avançar problemes a la llum d'abordar-los amb sabers i coneixements vients i 'epocalment' acceptats, els problemes esmentats passen a tenir un sòl o substrat comú *qualitativament* diferent. És en aquest tipus de substrat quan el seu tractament requereix que sigui considerat des d'un altre lloc. Estaríem portant a terme un procediment més circumscrit, més delimitat, precís i "purgat". Estaríem construint i constituint una problemàtica.

Ara bé, què ha succeït, perquè deixem de parlar de problema i passem a parlar

de problemàtica? Què és el que fa que un problema tractat així es converteixi en *problemàtica*?

Si un problema o una sèrie de problemes comencen a tenir lloc a partir de determinades tematitzacions inherents al propi camp disciplinari, i els subjectes de l'episteme que l'integren consenten que aquest o aquests els incumbeixen i que –a més a més– estarien en condicions de donar alguna resposta amb desenvolupaments teòrics, premisses i models diversos, els problemes esmentats passarien a ésser tractats com a *problemàtiques* en aquest camp.

Les problemàtiques no tenen lloc en una garita extraterràquia sinó dins d'un context social històricament donat. O per dir-ho amb paraules d'Einstein, la ciència, considerada com a conjunt acabat de coneixements, és la creació humana més impersonal; però considerada com a projecte que es realitza progressivament, és tan subjectiva i està tan condicionada psicològicament com qualsevol altra empresa humana. És per això que quan a les disciplines s'atorga més cabuda a algunes problemàtiques en detriment d'altres, això no ha de portar-nos a pensar que tot és producte de l'atzar, sinó tenir present que en tot context social, en la mesura que hi ha coneixements i sabers en joc, s'estableixen conscientment o inconscientment, implícitament o explícitament, hàbits per acostumar i disciplines per disciplinar els subjectes.

Les problemàtiques tindran la seva raó de ser en qüestions lligades a allò que és humà si són construïdes com a enfocaments, perspectives teòriques o marcs teòrics amb sentit críticoreflexiu, que s'adopten per examinar un problema i elaborar la o les respostes pertinents a aquest, dintre d'un camp disciplinari específic i històricament donat. Constitueixen el pont d'unió on s'articulen els dos primers actes de la seva constitució com a tal: la *ruptura* i l'*estructuració*, uns actes que es presenten (junt amb la *comprovació*) com una jerarquia epistemològica (P. Bourdieu et

al., 1999). Aquí ens aturarem a considerar les dues primeres.

La *ruptura*, amb tot allò que es troba contaminat innecessàriament per prenocions, ideologies o prejudicis que dificulten el tractament clar i precís del problema o dels problemes, tot impeding de veure les seves relacions o les seves diferències amb altres. Els autors esmentats sostenen –a més a més– que porten a terme una vigilància epistemològica, atès que aquesta s'imposa particularment en el terreny de les ciències humanes, on la separació entre l'opinió i el discurs científic és més imprecisa que en altres casos. La ruptura de les prenocions, que és la condició de l'estructuració de l'objecte científic, no pot ser complerta sinó en la ciència i per la ciència de l'objecte, que és inseparablement la ciència de les prenocions, contra les quals la ciència construeix el seu objecte (P. Bourdieu, 2000).

Aquesta ruptura funciona com a condició prèvia necessària per a la fase d'*estructuració*, la qual és bàsicament una àrdua tasca de confrontació i delimitació teòriques del problema o dels problemes tractats. Que degudament construïda suposa –com hem dit– l'adopció d'un marc referencial amb sentit críticoreflexiu que permetrà de veure i de comprendre com es resolen les diferents qüestions lligades al problema convocant. I la visió, comprensió i interpretació lúcides d'aquestes qüestions són directament proporcionals a la fonamentació teòrica sobre la qual va ser estructurada aquesta problemàtica. Posem per cas: de res no ens serviria preferir el terme 'motricitat' a 'moviment' –dins del tractament semàntic de la problemàtica de la motricitat humana en Educació Física– si la fonamentació teòrica no permet de sostenir amb claredat i precisió els arguments donats sobre el per què d'aquesta preferència.

Dintre del camp disciplinari de l'Educació Física, la fonamentació de les problemàtiques és una bona manera de gestar raons per veure com es va establir la validesa en la construcció intradisci-

plinària. Encara que aquesta feina no és suficient pel tipus de pràctica social que l'Educació Física comporta dintre del context educatiu, tanmateix aquella és primera dintre d'un ordre disciplinari no dissociat. Com sostenia Hospers en relació a la forma en què hem de procedir en el pla ètic, potser sigui més important actuar de forma justa que no pas *descobrir* allò que és just. Però allò segon és, com a mínim, un mitjà necessari per a allò primer. No podem actuar en concordança amb el coneixement, si no és que tinguem primer el coneixement (J. Hospers, 1986).

Construir i constituir problemàtiques no és un procediment hermètic, tancat, conclòs. Que un problema sigui aclarit i precisat com a problemàtica no ens ha de portar a creure que està tot dit al voltant d'aquest. En la tematització de qüestions lligades a allò que és humà predomina el pla d'allò que és indeterminat, del *potser*.

I a l'Educació Física –val a dir-ho– ens trobem dintre d'una pràctica social que ha d'anar lligada de forma compromesa amb la cosa humana –i com a tal– subjecta a canvis i disposada a canviar, a portar endavant contínues observacions i retroalimentacions en les que s'intenti, de forma conjunta amb la seva ufanosa història disciplinària, consolidar el tractament dels problemes com a problemàtiques, sabent que no existeix una comunitat objectivament neutral, "pura", sinó que existeixen intersubjectivitats històricament condicionades, conformada, sí, amb subjectes pertinents per jutjar del saber de la seva època (L. Villoro, 1986).

Camp de problemes i problemàtica

Qualsevol disciplina, per produir sabers i coneixements, parteix de realitzar investigacions al voltant de qüestions o problemes que considera inherents al seu camp, tot procurant de donar-hi alguna mena de resposta. Amb aquesta finalitat, recorre a sabers i coneixements his-

tòricament acceptats per la pròpia i/o alienes comunitats epistèmiques, amb el suport de les quals va generant el marc teòric referencial pertinent per donar compte del problema o dels problemes en qüestió.

Ara, quan es tracten un seguit de problemes relacionats a unes certes tematitzacions dintre d'una disciplina determinada, s'acostuma a fer servir el terme 'camp de problemes'. Aquest és un espai construït per subjectes de l'episteme on s'aborden qüestions o problemes conexas o derivats de tematitzacions afins al mateix àmbit disciplinari, per tal de construir i constituir problemàtiques. És precisament aquest espai el que conforma *allò que és disciplinari* d'una disciplina. En l'Educació Física, des de fa unes dècades, el camp de problemes es troba circumscrit –sense que això constitueixi una llista tancada i exhaustiva– al voltant de qüestions com ara *el subjecte i el seu cos, la seva conducta motriu, el joc i el context* (formal/no formal; natural/social/polític/cultural). Qüestions totes elles a les quals es poden afegir importants problemes i problemàtiques conexas i derivats, com ara els lligats a l'ensenyament i als aprenentatges dels continguts de l'Educació Física, a la construcció del saber i el coneixement disciplinari, al valor pedagògic dels seus continguts, a les perspectives filosòfica, psicològica, sociològica, històrica i cultural del subjecte i el seu cos, als continguts i l'atenció a la diversitat, etc. D'això que acabem de dir, no podem deixar d'advertir que –per exemple– tant el subjecte i el seu cos com el joc o la motricitat, en la mesura que són objectes tematitzats, comporten un seguit de problemes que no són exclusius de l'Educació Física, sinó que també ho són a *la seva manera* per a disciplines com ara la Psicologia, l'Antropologia o la Biologia, entre d'altres.

Allò que variarà qualitativament entre elles, el que fa que el tractament emprat no sigui el mateix en cada camp de problemes disciplinari, és no solament la perspectiva, l'enfocament teòric o

paradigma criticoreflexiu amb què se suposa que són abordats per a la formulació clara i precisa del problema o dels problemes, sinó també el grau de compromís pràctic que cada disciplina en qüestió posseeix respecte d'aquells. Descomptant –per altra banda– que les respostes als problemes suscitats descansaran indefectiblement en els arguments donats en la fonamentació i en el sentit que els va precedir en la seva estructuració.

Aquest tractament és complex però abordable. I l'Educació Física no en pot quedar al marge. És un pas que no pot defugir en el seu intent per continuar construint –entre d'altres qüestions– la seva baquetjada identitat disciplinària. Perquè la tasca de delimitar els camps de problemes per tenir un espai de treball i reflexió *propis* que contribuiran amb la seva identitat, no es dóna per una imposició dels fets o de les coses que ens circumden, *sinó per la construcció conceptual que els distingeix*. Això ho va preveure amb molta clarividència Weber (1971), en sostenir que el principi de delimitació en els diferents camps científics es constitueix per les relacions conceptuais entre problemes i no pas per les relacions reals entre “coses”. I també té un sentit similar el que van expressar P. Bourdieu *et al.* (1999) en dir que els objectes d'investigació inherents a cada camp de problemes disciplinari no poden ser definits i construïts sinó en funció d'una problemàtica teòrica que permeti de sotmetre a un examen sistemàtic tots els aspectes de la realitat posats en relació pels problemes que li són plantejats.

D'aquí ve que la construcció conceptual que s'ha de donar per a la constitució disciplinària en aquestes qüestions –mal que els pugui pesar a alguns encesos realistes ingenus de torn (gnoseològicament parlant)– no només consisteix a suar la samarreta, sinó bàsicament en la claredat per elegir l'enfocament teòric que faculti tractar reflexivament i críticament els problemes, tot possibilitant amb això, d'una banda, transformar el

problema en problemàtica, i d'altra banda, ajudant a conformar millor la identitat disciplinària de l'Educació Física, en el nostre cas.

Una cosa semblant a això és el que intentava de dir O. Gruppe, (1976), quan requeria fonamentar unes certes qüestions en la construcció d'una teoria de l'Educació Física per tal d'evitar caure en serioses conseqüències per no fer-ho. Feia referència expressa a les *raons* que es prenen d'altres camps disciplinaris, com és el cas de la salut, i sense deixar de destacar la importància que té per a aquesta l'Educació Física, indicava que la qüestió era saber si la importància que els exercicis físics reverteixen per a la salut, era suficient per *justificar-los* expressament, també des del punt de vista pedagògic. Tot agregant irònicament, per il·lustrar aquest argument, que també l'oli de fetge de bacallà és bo per a la salut, però que tanmateix exigeix, a més a més, la virtut de la continència.

Els encreuaments entre els fonaments dels marcs teòrics i els problemes inicials són els que possibiliten la constitució de problemàtiques dintre d'un camp disciplinari. I la construcció i constitució de les problemàtiques en els diferents camps disciplinaris tindran millor sosteniment si van precedides per investigacions *ad hoc*. La investigació col·loca l'estructuració d'una problemàtica en una escala *qualitativament* superior. No oblidem que la investigació científica s'organitza de fet al voltant d'objectes construïts que no tenen res en comú amb aquelles unitats delimitades per la percepció ingènua (P. Bourdieu *et al.*, 1999), que l'únic que aconseguen –es pot afegir– és prolongar l'absència de *ruptura*.

Alguns problemes en els camps de problemes i en el seu tractament problemàtic

Un problema elemental en els camps de problemes és quan un problema no s'ha

constituït en problemàtica. Això s'esdevé bàsicament –d'acord amb allò que hem expressat més amunt– quan no s'ha pogut acarar i delimitar teòricament el problema tractat. Quan els fonaments i desenvolupaments teòrics, models o premisses no són els esperats per donar-ne compte. O –per què no?– quan no hi ha prou voluntat críticoreflexiva per fer-ho. En qualsevol cas, no estariem davant d'una problemàtica, sinó davant d'un problema *en trànsit de... ser* (o no) una problemàtica.

Pel que fa a aquest tema, podem il·lustrar el que va passar en un altre camp amb la clara demanda realitzada per Dunning en relació amb l'esport i la Sociologia. La demanda va consistir a assenyalar que aquell no quedés només dintre del camp d'interès de l'Educació Física, sinó que –a més que estava oblidat com a tema a la Sociologia– es constituís també en una “problemàtica”, buscant amb això transcendir el pla eminentment empíric que li és donat dintre de la cultura física (oblidant dir –cal assenyalar-ho– el tipus de pràctica que comporta l'Educació Física). Que aquesta temàtica no era, com alguns podrien arribar a pensar, un “sac vell per desfer-hi coses oblidades”. Va destacar, alhora, la importància que tindria l'esport com a temàtica sociològica per l'inacabable nombre de problemes connexos que podrien donar lloc a importants investigacions d'interès per a la Sociologia, com ara els relacionats amb mitjans de comunicació i esports, amb pautes de control en societats “capitalistes” i “socialistes” i formes de propietat a les primeres, amb esport i raça, amb l'ètica de l'esport, amb l'esport i la diferència de sexes, etc. (a I. Elias - E. Dunning, 1995).

Com hem dit més amunt, en la construcció dels múltiples objectes d'estudi en els diferents camps disciplinaris –i principalment en el camp de les anomenades ciències socials– es porta a terme amb la concurrència, auxili i –en alguns

casos– amb l'excessiva i ideologitzant mirada d'altres disciplines per al seu tractament (O. Minkévich, 2002).

Així, en el curs seguit en relació al maneig d'algunes problemàtiques i problemes connexos de l'Educació Física, es realitzen amb una certa regularitat –i no sempre amb la finalitat de fer avançar significativament sabers i coneixements– congressos, simposis, taules rodones, conferències, etc., on té lloc la participació de professionals de molt diversa extracció i mirada disciplinària. Cal reconèixer i destacar que molts dels discursos i aportacions que brinden aquests facultius són aclaridors. Però també som conscients que tenen lloc els que són profundament engegadors, com quan s'encara el cos humà com si fos merament biològic.

Aquesta situació es pot ampliar amb el que s'esdevé a les carreres d'Educació Física amb els professionals de les disciplines anomenades comunament auxiliars. Que en contribuir amb els seus sabers i coneixements –per sol·licitud, i de vegades sense aquesta– no sempre fan problemàtic els problemes inherents al camp disciplinari de l'Educació Física, sinó que els continuen tractant des de les seves pròpies òptiques com a problemes, i prou. Aquest comportament facilitat en ocasions pels mateixos professionals de l'Educació Física, que no forcen gens ni demanen amb fonament fer el passatge de problemes a problemàtiques, pot molt bé ser una invitació funcional per a un sistema educatiu conformista, establert de forma acrítica, o una de les portes d'entrada a formar compartiments estancs amb perspectives unidireccionals dintre del propi camp disciplinari.

Problemes, tots ells, que –a la curta o a la llarga– no deixen de constituir una barrera per encarar un veritable desenvolupament de l'Educació Física. Generen hermetismes explícits amb validesa per a un esquema estàtic i reproductor que impossibiliten un tractament intradisci-

plinari vigilant i priven que el que s'està formant com a futur formador pugui integrar reflexivament els diferents continguts en la construcció del saber i el coneixement disciplinari i es garanteix –en conseqüència– el no replantejament crític de l'esquema esmentat.

Si persistís aquesta actitud en la construcció de les problemàtiques, els distints “aportaments” que es poguessin fer corren un alt risc de ser donats fora de context. És a dir, tindran un espai, però sense que tinguin gaire o res a veure amb el que realment es requereix per a una perspectiva disciplinària més reflexiva, històrica i socialment posicionada en l'espectre fonamentalment educatiu en què es desenvolupa l'Educació Física, com a pràctica social. Contribucions que seran com les d'aquells professionals que en actuar corporativament davant d'un problema garanteixen el servei prestat al client, però no es responsabilitzen pel seu resultat en el futur.

Bibliografia consultada

- Bourdieu, P. (2000). *Intelectuales, política y poder*. Eudeba. Buenos Aires. 1a reimp.
- Bourdieu, P.; Chamboredon, J. C. i Passeron J. C. (1999). *El oficio de sociólogo*. Mèxic: Siglo XXI, 21a reimp.
- Elias, E. i Dunning, E. (1995). *Deporte y ocio en el proceso de la civilización*. Mèxic: FCE. 2a ed.
- Gruppe, O. (1976). *Teoría pedagógica de la Educación Física*. Madrid: INEF.
- Hospers, J. (1979). *La conducta humana*. Madrid: Tecnos. Madrid. Reimp.
- Minkévich, O. (2002). *Nudos a la hora de intentar abordar la identidad disciplinar y el objeto de estudio de la Educación Física*. Revista digital <http://www.efdeportes.com>
- Villoro, L. (1986). *Creer, saber, conocer*. Mèxic: Siglo XXI. 3a ed.
- Weber, M. (1971). *Sobre la teoría de las ciencias sociales*. Barcelona: Península.